

Яремчук О. В. Наукова школа історичної психології І. Г. Білявського: історія та перспективи подальших досліджень [Текст] / О. В. Яремчук // Педагогіка і психологія. Вісн. НАПН України = Pedagogics and psychology. Newsletter of the NAPS of Ukraine : наук.-теорет. та інформ. вісн. – 2018. – N 4. – С. 72-81. – Бібліогр.: с. 80-81 (16 назв) . - ISSN 2304-0629.

УДК 159.922.8

Яремчук О. В., <https://orcid.org/0000-0001-8837-467X>

**НАУКОВА ШКОЛА ІСТОРИЧНОЇ ПСИХОЛОГІЇ
І. Г. БІЛЯВСЬКОГО: ІСТОРІЯ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ
ДОСЛІДЖЕНЬ**

Анотація. У статті висвітлюються теоретико-методологічні положення та науковий доробок Одеської школи історичної психології, враховуючи її витoki та сучасний стан міждисциплінарних психоісторичних досліджень. Наводяться навчально-методичні та тренінгові впровадження ідей цієї наукової школи її сучасними представниками. Особливість історичної психології полягає в тому, що вона апріорі передбачає в якості свого об'єкта і досліджує реальну цілісну людину, що втілює свої психологічні властивості в творіннях мистецтва, філософії, в політиці, науці, здійснюючи вчинки самоперевершення. Предметом історичної психології є соціально-історична свідомість і несвідоме як та реальність, що пов'язує людину з суспільством, цивілізацією, історією в цілому. Психоісторична реконструкція психічних процесів особистості в історії (І. Г. Білявський, В. О. Шкуратов) дозволила поглянути на психологічну поставу поколінь минулого. Для сучасної психологічної думки науковий внесок І. Г. Білявського як ученого, наставника і організатора науки є цінним в декількох змістових аспектах, що позначені створеними ним: теоретико-методологічними основами історичної психології як науки, яка повинна об'єднати в собі ознаки як теоретичної так і емпіричної психології, не абсолютизуючи жодної з них, що надає можливість осягнути сутність людини в культурі в її історичній перспективі; системою психологічних знань, викладеною в «Одесских, отнюдь не Тэвистокских лекциях», «Лекциях по

исторической психологии», яка презентує авторське бачення способів класифікації і змістового наповнення окремих психічних явищ і психіки в цілому; вченням про психоісторичний розвиток свідомості від стародавності до Нового часу; психоісторичними дослідженнями містичних учень в новітній історії психологічної науки; культурно-історичним діалогічним підходом до вивчення мистецтва як психологічного свідчення часу. Сучасний стан історичної психології може бути констатований цілою низкою напрямів, які межують з історією, філософією, соціологією, політологією, культурологією, філологією та іншими галузями знань.

Ключові слова: історична психологія, І. Г. Білявський, соціально-історична свідомість і несвідоме, культурно-історичний потенціал особистості, Одеська школа історичної психології.

Постановка проблеми. Психологічний вимір історії має першорядне значення не тільки для осмислення сутності всього, що відбувалося раніше і відбувається в даний час, але і для прогнозування майбутнього. Відповідь на запитання, якою мірою і за яких обставин конкретна людина чи спільнота можуть сприяти руху історії в певному напрямку – справа майбутнього. Особистість як суб'єкт історії, з одного боку, і суспільні, культурні, мовні та ін. структури та інститути – з іншого, вступаючи у взаємодію, сприяють самоорганізації історичного процесу. На цій межі напруженої взаємодії суб'єктивного і об'єктивного і розкривається екзистенціальна феноменологія історичного буття. Цю ідею послідовно проводить Одеська школа історичної психології на основі, розроблених І. Г. Білявського теоретико-методологічних принципів психолого-історичного дослідження.

Метою даної статті є висвітлення теоретико-методологічних положень та наукового доробку Одеської школи історичної психології, враховуючи її витоки та сучасний стан міждисциплінарних психо-історичних досліджень.

Виклад основного матеріалу. «Проблеми, які чекають широкого розгортання історико-психологічних досліджень, різноманітні та дуже важливі. У їх переліку – межі психічної пластичності, темпи і можливості психічних змін, закономірності появи нових психічних якостей, напрям розвитку людської

свідомості», – так бачив І. Г. Білявський перспективи розвитку Одеської школи історичної психології [3]. Кредо одеської школи історичної психології, заснованої у 1980-х роках в Одеському університеті, постає у низці епістем.

- Чітке розуміння місця суб'єктивного компонента в суспільно-історичному і культурному процесах повинне поєднуватися з послідовною розробкою конкретної методології психолого-історичного дослідження.

- Психолого-історичне теоретизування не є довільним. Воно спирається на дані суміжних наук, враховує закономірності спілкування дослідника з пам'ятками минулого, виходить зі світоглядних позицій ученого і особливостей головного інструменту в пізнанні минулого – його розуму та особистості.

- Дослідження особистості в онтологічному просторі історії передбачає, що діє не абстрактна людина, не її «соціальна суть», а конкретна неповторна індивідуальність.

- Історична психологія забезпечує теоретико-методологічну базу для вирішення дослідницьких завдань історії, що стосуються суб'єкта історичного процесу; натомість культурологи і мистецтвознавці можуть використовувати положення історичної психології як психологічні конкретизації філософських питань мистецтва. Крім того, історична психологія надає підґрунтя для створення психологічної історії останнього. Про це І. Г. Білявський пише так: «...значущість великих творців мистецтва полягає в тому, що у їхній художній діяльності найбільшою мірою розкриваються сутнісні сили епохи. Це дає їм можливість прокладати подальші шляхи історії, а отже і психіки» [9].

- Мистецтво є достовірним свідомством історичного часу, об'єктивує психічний розвиток людства; відтак при інтерпретації творів мистецтва треба виходити з його знаково-образної, символічної та міфологічної природи; така багатовимірність дозволяє залучати його як матеріалу для досліджень людської психіки як на чуттєвому рівні, так і на рефлексивному.

- Мистецтво як культурна об'єктивація психіки є найважливішою основою для психо-історичної реконструкції. У його декодуванні ключову роль відіграють процеси вчування, психорезонансу, діалогу з автором твору. На їх

основі виникають рефлексія, емоційні переживання, уможлиблюється породження суб'єктивних смислів.

Водночас, для сучасної психологічної думки науковий внесок І. Г. Білявського як ученого, наставника та організатора науки є цінним в декількох змістових аспектах, що сутнісно полягають у створенні:

а) теоретико-методологічних основ історичної психології як науки, що покликана об'єднати в собі ознаки як теоретичної так і емпіричної психології, не абсолютизуючи жодної з них, що уможливлює осягнення феномену людини в культурі у її історичній перспективі;

б) системи психологічних знань, викладеної в «Одесских, отнюдь не Тэвистокских лекциях», «Лекциях по исторической психологии», яка презентує авторське бачення способів класифікації і змістового наповнення окремих психічних явищ і психіки у цілому;

в) учення про психолого-історичний розвиток свідомості від стародавності до Нового часу, у тому числі й дослідження містичних учень в новітній історії психологічної науки;

г) культурно-історичного діалогічного підходу до вивчення мистецтва як психологічного свідчення певного історичного часу [16, 19].

Під керівництвом І. Г. Білявського захищено ряд кандидатських дисертацій:

- І.І.Геллер «Категорія переживання у психології»;
- Н.В.Артюхіна «Дослідження життєдіяльності особистості в культурно-історичному просторі (на прикладі творчості Й.Гете)»;
- О.В.Яремчук «Міфологічний компонент ментальності особистості: культурно-історичний підхід»;
- С.Л.Чачко «Психологічні детермінанти активності особистості колишніх в'язнів фашистського полону – громадян України»;
- Н.В.Родіна «Індивідуально-особистісні особливості менеджерів середньої ланки у кризових ситуаціях: психодинамічний підхід»;
- М.К.Кременчуцька «Психологічний аналіз процесів мислення комп'ютерних користувачів» та інш.

Наслідуючи традиції І.Г. Білявського, сучасна історична психологія постає не тільки як знання про минуле, але також про сьогодення, і, більше того – про майбутнє людства. Ця грандіозна перспектива розвитку історичної психології стає цілком можливою на основі проектів наук про дух В.Вундта і В. Дільтея, культурно-історичної теорії Л.С.Виготського, ідей М.Бахтіна і Й.Хейзінги, розробок представників історичного і психологічного напрямів в лоні історичної психології в ХХ столітті (М.Блока, Л.Февра, Й.Мейерсона, А.Я.Гуревича, Л.Баткіна, Е.Еріксона, Л.Демоза, В.А.Роменця, В.О.Шкуратова та ін.). ХХІ століття привносить в парадигму історичної психології епістемі структуралізму та постмодернізму, збагачуючи таким чином її дослідницький інструментарій засобами вивчення контекстуальності, фрагментарності, мозаїчності буття.

Одеська школа історичної психології – об'єднує кілька поколінь дослідників – учнів І.Г. Білявського, вона займає особливе місце в системі психологічного знання і пов'язана з розробкою низки ключових напрямів в сучасній психології. Перш за все, слід зазначити, що ця наукова школа в якості свого предмета досліджує соціально-історичну свідомість і несвідоме як ту реальність, яка пов'язує людину з суспільством, цивілізацією, історією в цілому. Розглядаючи людину в контексті історії як ту, що постійно розвивається і змінюється, Одеська школа історичної психології акцентує на історіогенезі людства, враховуючи макрорівневі чинники та умови розвитку особистості, суспільства, масових явищ. На цій основі вона вивчає зв'язок часів шляхом діалогу минулого і сьогодення. Особливістю наукового підходу до історичної особистості є те, що наукова школа І.Г. Білявського апріорі передбачає в якості свого об'єкта і досліджує реальну цілісну людину, отже, по суті, реалізовує принцип цілісного підходу в психології. Такий ракурс відкриває широкі можливості для вивчення людини як активного, творчого суб'єкта, що втілює свої психологічні властивості в творіннях мистецтва, філософії, в політиці, науці, здійснюючи вчинки самоперевершення. Слід зазначити, що суб'єктно-вчинковий підхід, який розвивається в працях С.Л. Рубінштейна, А.В. Брушлінського, К.О. Абульханової, В.А. Роменця, І.Г.

Білявського, В.О. Татенка та ін. в даний час визначається як перспективний напрям розвитку психологічної науки, і історична психологія стоїть тут на передовій наукових пошуків. Важливо відзначити, що історична психологія як наука відображає ще одну знакову тенденцію. Саме історичною психологією запроваджуються важливі кроки до організації міждисциплінарних досліджень і, відповідно, до розвитку комплексного підходу в психології, тобто, реалізується запропонована Б.Г. Ананьєвим програма інтегративного людинознавства. Яскравим прикладом цього є колективна монографія «Історична психологія: витоки та сучасний стан, яка вийшла друком у 2012 році в Одеському національному університеті імені І.І. Мечникова.

Розвиток наукової школи історичної психології пов'язаний з прагненням до повнішого освоєння і використання ідеографічних підходів та методів. Сучасний стан історичної психології як науки може бути констатований цілою низкою напрямів, які межують з історією, філософією, соціологією, політологією, культурологією, філологією та іншими галузями знань. Сьогодні можна говорити про нову парадигму, яка розвивається, в дослідницькому полі історичної психології. Назвемо основні змістові блоки досліджень в Одеській школі історичної психології:

- Методологія та методи історичної психології.
- Проблема людини як суб'єкта психічного життя: історія питання та сучасність.
- Індивідуальний та колективний суб'єкт історичного пізнання, досвіду, вчинку.
- Колективний світогляд спільноти як проблема історичної психології.
- Історична психологія: архетипи, міфи, ментальність, картина світу особистості і спільноти в житті та мистецтві.
- Фундаментальні і прикладні психо-історичні дослідження в загальній, соціальній та етнічній психології.
- Історична психологія як тренд історії психології.

- Ціннісно-сміслові координати самоздійснення особистості в культурно-історичному просторі.
- Конструювальний ресурс історичної психології в створенні політичної нації в умовах мультикультуралізму.
- Психологія повсякденності і свята в традиційному і сучасному суспільстві.
- Психоісторична реконструкція ментальності особистості та спільноти.
- Психологія віри та релігійності в контексті історичної психології.

Всі ці тематичні напрями беруть свої витoki у дисертаційному дослідженні та подальших працях І.Г. Білявського та його учнів. У 1985 р. в Інституті психології ім. Д. М. Узнадзе в Тбілісі І.Г. Білявський захистив докторську дисертацію "Теоретико-методологічні основи психолого-історичних досліджень". Оponentами на захисті були професор, заслужений діяч науки Росії О. О. Бодальов, В.В. Давидович, О. І. Табідзе [9].

У цьому ж році він переїхав до Одеси, працюючи на посаді професора кафедри психології Одеського державного університету, став завідувачим кафедрою. Під його керівництвом захищено кілька кандидатських дисертацій. В Одесі він написав і підготував до видання монографії і навчальні посібники: "Развитие психолого-исторических представлений"[8], "Историческая психология"[2], "Исповедь пасынка века"[1], «Мистические учения в новейшей истории психологической науки» [5], «Одесские, отнюдь не Тэвистокские лекции» [6], «Социальная перцепция» [11], «Контраверсивная психология» [3], «Лекции по исторической психологии» [4]. Під керівництвом І. Г. Білявського були організовані і проведені Рубінштейнівські читання, присвячені 100-літтю з дня народження С. Л. Рубінштейна. Він брав участь в багатьох психологічних з'їздах і конференціях, був членом Спеціальної ради із захисту кандидатських і докторських дисертацій по психології в Київському національному університеті імені Тараса Шевченка, підтримуючи активні творчі зв'язки з В.А. Роменцем, С.Д. Максименком, О.М. Лактіоновим, В. Ф. Бурлачуком, В.О. Моляко та іншими відомими українськими психологами.

За ініціативою та за активної участі Іллі Григоровича в Одеському державному університеті імені І.І. Мечникова при механіко-математичному факультеті в 1992 р. відкрито психологічне відділення, на якому він викладав базові психологічні дисципліни, а також спецкурси "Історико-культурні детермінанти психічної діяльності", "Психологія самосвідомості" та інші. І.Г. Білявським була створена кафедра загальної та соціальної психології. Перу І. Г. Білявського належать більше 150 друкованих праць, 6 монографій, ряд навчальних посібників. З 1998 р. він був академіком Міжнародної академії психологічних наук (Санкт-Петербурзьке відділення). В Одеському національному університеті імені І.І. Мечникова продовжилася традиція викладання історичної психології як навчальної дисципліни, а також введені спецкурси з етнічної психології, психології релігії, акмеології та ін. [12; 13; 14; 15]. Ця наукова школа взаємодіє з близькими за напрямом досліджень: психологією вчинку В. А. Роменця, суб'єктно-вчинковим підходом В. О. Татенка, концепцією форм соціально-психологічного мислення М. М. Слюсаревського, генетичною психологією С. Д. Максименка, аксіопсихологією З. С. Карпенко та ін.

Дослідження в галузі історичної психології, метою яких була реконструкція психічної постави людей та поколінь, що пішли в історію, і на цій основі вивчення шляхів та особливостей психічного розвитку людства, були лейтмотивом творчості І.Г. Білявського [2]. Проблеми історичної психології у вітчизняній психологічній науці першої половини ХХ століття, розглядалися в роботах Л.С. Виготського, С.Л. Рубінштейна, А.Р. Лурії, Б.Ф. Поршнева, В.А. Роменця та інших. Проблематика культурно-історичної детермінації психіки, яку розробляв Л.С. Виготський, стала однією з підстав побудови нової наукової дисципліни – історичної психології. В цей же час в роботах А.Р. Лурії зроблена спроба емпіричного вивчення історичного розвитку пізнавальних процесів. Становлення людини в ході антропогенезу і перших стадій історичного розвитку суспільства досліджував Б.Ф. Поршнев. Проте, цих зусиль виявилось недостатньо. І лише в 1970-і роки критична маса накопичених знань сприяла виникненню історичної психології як міждисциплінарної галузі. Ідея

систематичної реконструкції психічних процесів особистості в історії, що дозволила поглянути на психологічну поставу поколінь минулого, була озвучена в спільній монографії І.Г. Білявського та В.О. Шкуратова «Проблеми історичної психології», що вийшла в 1982 році у видавництві Ростовського університету [10]. Далі була перша на терені радянського та пострадянського простору монографія «Історична психологія», яка була видана І.Г. Білявським в 1991 році у видавництві Одеського державного університету імені І.І. Мечникова. Сьогодні, через більш ніж чверть століття, після цілого ряду праць визнаного корифея психології, що побачили світ, видання 1991-го року можна назвати книгою-передвісником яскравої наукової школи видатного українського психолога І.Г. Білявського [2]. Наукова діяльність І.Г. Білявського стала значним творчим стимулом для молодих учених і колег старшого покоління у відкритті глибоких і плідних зв'язків психології і культури. У подальшій трилогії вченого «Исповедь пасынка века», 1997; «Одесские, отнюдь не Тэвистокские лекции», 2000; «Контраверсивная психология», 2003 чітко і послідовно заявлено авторське бачення шляхів розвитку сучасної психологічної науки, що включає в свою орбіту новітні відкриття в гуманітаристиці, артефакти, що не є психологічними в традиційному розумінні [5]. У 2002 році Іллею Григоровичем Білявським в Одесі було здійснено ексклюзивне за своєю проблематикою видання «Мистические учения в новейшей истории психологической науки», яке ввело в поле історії психології теми міфології та містицизму ХХ століття.

Завершуючим акордом творчого шляху видатного вченого і наставника стали «Лекции по исторической психологии», 2004 рік. У своїх роботах вчений передбачав збільшення значущості гуманітарної складової психологічної науки. Він писав: «поведінку людини можна досліджувати за допомогою класифікацій, не утруднюючи себе пошуком сенсу. На жаль, в цьому напрямі пішла вся психологія після В.Вундта», являючи собою, як вважав І. Г. Білявський, хибний шлях. «Сьогодні прийшов кінець психології в тому вигляді, в якому вона існує. Це зовсім не означає, що вона припинить свій шлях, що тривав близько півтори сотні років, одразу. Скоріше він буде істотно

модифікований» [3]. У зв'язку з цим, І.Г. Білявський відзначав, що: «історія науки – це історія людської спільноти, отже, сукупний результат її задумів та емоційних стосунків; надій і розчарувань; періодів мирного існування і нещадної боротьби, словом, всього того, що складає психологічну історію людства» [11]. Коло наукових інтересів самого метра історичної психології І.Г. Білявського було надзвичайно широким і всеосяжним. Серед міждисциплінарних проблем, які він вивчав, були в першу чергу ті, які стосувалися психології особистості в культурно-історичному просторі [7]. Причому особистість цікавила вченого в усіх її сутнісних проявах: в особливостях розумової діяльності, сприйняття, в тому числі естетичного, емоційної і вольової сфер і, звичайно ж, психології вчинку як квінтесенції головної науки про людину.

Червоною ниткою в роботах І.Г. Білявського проходить ідея про те, що головним об'єктом дослідження психолога може і має бути «внутрішній світ людини, що творить історію і культуру в своїх вчинках» [3]. Причому, згідно з І.Г. Білявським, це можуть бути вчинки-думки. Вчений формулює гіпотезу про достеменно спрямовану інтуїцію, яка, зрештою, і визначає шляхи людського пізнання. «Психіка – це результат і конденсат культури, а психологія у такому разі постає як філософсько-психологічна культурологія» [9]. Безумовно, поряд з практичною значущістю такого розуміння психології, дослідження проблем історичної психології має серйозне теоретичне значення.

Інтернет-конференція «Пізнавальний та перетворювальний потенціал історичної психології як науки», проведена у 2012 році за ініціативи Одеської школи історичної психології, здобула науковий резонанс в Україні та країнах СНГ. Наразі відбулося вже 5 таких заходів. Одеською школою історичної психології з 2009 по 2012 роки була зініційованою секція «Культурно-історичний потенціал особистості» в межах Міжнародної науково-практичної конференції «Культурно-історичний та соціально-психологічний потенціал особистості в умовах трансформаційних змін у суспільстві». На останній з них, приуроченій до 20-ї річниці з початку підготовки психологів в ОНУ та 85-ї річниці від дня народження професора І.Г. Білявського, був проведений

круглий стіл «Історична психологія як проект комплексного людинознавства», на якому презентувалися колективна монографія «Историческая психология: истоки и современное состояние», видана в Одеському університеті в 2012-му році, а також перевидання монографії І.Г. Білявського «Историческая психология», доповнене біографічними матеріалами і фотодокументами, а також повною бібліографією праць вченого (до останнього були написані передмова академіком НАПН України, директором Інституту психології імені Г.С. Костюка С. Д. Максименком та вступна стаття О. В. Яремчук, представниці Одеської школи історичної психології, ученицею І.Г. Білявського, в яких подається оцінка внеску видатного вченого в психологічну та історичну науку.

На основі ідей І.Г. Білявського стосовно міфотворчості та розробок докторської дисертації О.В. Яремчук «Психологія етнокультурної міфотворчості особистості», впроваджено тренінгові програми з історичного самопроекування, розвитку колективного світогляду представників допомагальних професій та акме-практик для молоді, розроблено діалогічний опитувальник з елементами психологічної герменевтики для творчого саморозвитку студентів-гуманітаріїв. На базі вищих навчальних закладів центрального, західного та південного регіонів України О.В. Яремчук впроваджувалася соціально-психологічна технологія створення консолідуючого національного міфу.

На даному етапі розвиток наукової школи історичної психології здійснюється зокрема науковцями Інституту соціальної та політичної психології НАПН України. Активно вивчаються питання історичної пам'яті та політики історії; особистісної значущості історичної пам'яті; національного розбрату як квазінаціональної ідеї в історичній пам'яті; історичних стереотипів як засобу уникання болісних трансформацій колективної свідомості; історичного резонансу індивідуальної та групової свідомості; факторів формування етнонації в історичному ракурсі та ін. У 2017 р. відбувся перший круглий стіл «Історія в нас і ми в історії: психологія історичної пам'яті», у 2018 р. – науковий семінар «Соціально-психологічна сутність історичної

пам'яті: мультипарадигмальний простір понять». Проведені заходи дозволили інтегрувати психоісторичну проблематику в соціально-психологічний дискурс, поглибити розуміння ключових понять.

Історична психологія – це соціально-психологічна парадигма, вивчення психічних явищ, зумовлених історичною та культурною єдністю людей, глибинно-психологічними передумовами їх взаємодії та спільної діяльності, що визначають спадкоємність культурно-історичних смислів й цінностей та уможлиблюють конструювання політико-психологічних проектів майбутнього великих соціальних груп в умовах мультикультурності

Історична пам'ять – це соціально-психологічний феномен колективного та індивідуального відтворення (усвідомлення) минулого досвіду, що має архетипну природу, опосередковується сьогоденням та виконує функцію моделювання майбутнього спільнотою та особистістю, сприяючи трансформації їхньої свідомості в процесі націєтворення

Культурна ідентичність – система почерпнутих індивідом з різних джерел культурних елементів, з якими він себе ідентифікує як суб'єкт, який самоконститується. Вона постає в результаті накладення та синтезу різноманітних культурних впливів. Якщо культурні впливи гармонійно взаємодіють, то ідентифікація суб'єкта з культурним середовищем розвиває його здатність породжувати нові культурні смисли. В іншому випадку – культурна ідентичність залишається “проблемою”, яка стимулює подальший розвиток культурного вибору, свободи і авторства суб'єкта.

Індивідуальний мультикультуралізм – здатність суб'єкта в ході свого існування створювати нові цінності і смисли на перетині різних культур та історичних епох.

На Другому круглому столі “Історія в нас і ми в історії: психологія історичної пам'яті”, проведеному 8 листопада 2018 р. було актуалізовано проблему психологічної сутності самого феномену історичної пам'яті, який є предметом міждисциплінарних досліджень. Провідними науковцями Інституту соціальної та політичної психології НАПН України та іншими фахівцями розглянуто питання історичної пам'яті та історичної справедливості (М .М

.Слюсаревський), історичної пам'яті як дискурсу індивідуального та колективного суб'єкта націєтворення, архетипів та історичної канви становлення історичної пам'яті (О. В. Яремчук), ренесансу національної ідентичності як явища сучасного суспільства (П. І. Гнатенко), історичних міфологем як політичного інструменту конструювання паралельних реальностей (П.П.Горностай), історичного контексту ставлення до дітей та дитинства (Г.М.Бевз), ролі історичної пам'яті у гармонізації особистості, яка переживає травматичні події (Б.П.Лазоренко), соціокультурного дискурсу бібліотек непідконтрольних територій як технології маніпуляції в умовах гібридної війни (Т. Ю. Гранчак), комеморативних практик в сучасному інтерактивному інформаційному просторі (Ю. М. Половинчак), колективного міфу як засобу ідеологічного впливу (Л.Г.Чорна), етико-політичних аспектів залагодження історичних суперечок як виклику демократичному процесу та міждержавним відносинам (А.Є.Фінько) та інші.

Висновки. Особливість історичної психології полягає в тому, що вона апріорі передбачає в якості свого об'єкта і досліджує реальну цілісну людину, що втілює свої психологічні властивості в творіннях мистецтва, філософії, в політиці, науці, здійснюючи вчинки самоперевершення. Предметом історичної психології є соціально-історична свідомість і несвідоме як та реальність, що пов'язує людину з суспільством, цивілізацією, історією в цілому. Психоісторична реконструкція психічних процесів особистості в історії (І.Г. Білявський, В.О. Шкуратов) дозволила поглянути на психологічну поставу поколінь минулого. Ця ідея була глибоко розвинута в монографії І.Г. Білявського «Історична психологія», яка вийшла в 1991 році в Одесі, і стала кредо наукової школи історичної психології. Запроваджуються важливі кроки до організації міждисциплінарних досліджень і, відповідно, до розвитку комплексного підходу в психології. Для сучасної психологічної думки науковий внесок І.Г. Білявського як ученого, наставника і організатора науки є цінним в декількох змістових аспектах, що позначені створеними ним:

- теоретико-методологічними основами історичної психології як науки, яка повинна об'єднати в собі ознаки як теоретичної так і емпіричної

психології, не абсолютизуючи жодної з них, що надає можливість досягнути сутність людини в культурі в її історичній перспективі;

- системою психологічних знань, викладеною в «Одесских, отнюдь не Тэвистокских лекциях», «Лекциях по исторической психологии», яка презентує авторське бачення способів класифікації і змістового наповнення окремих психічних явищ і психіки в цілому;

- вченням про психоісторичний розвиток свідомості від стародавності до Нового часу;

- психоісторичними дослідженнями містичних учень в новітній історії психологічної науки;

- культурно-історичним діалогічним підходом до вивчення мистецтва як психологічного свідчення часу.

Сучасний стан історичної психології може бути констатований цілою низкою напрямів, які межують з історією, філософією, соціологією, політологією, культурологією, філологією та іншими галузями знань.

Список використаних джерел

1. Белявский И.Г. Исповедь пасынка века. – Одесса: ОКФА, 1997. – 472с.
2. Белявский И.Г. Историческая психология. – Одесса: Одесский государственный ун-т, 1991. – 250с.
3. Белявский И.Г. Контраверсивная психология. – Одесса: Виктория, 2003. – 302с.
4. Белявский И.Г. Лекции по исторической психологии. – Одесса: Астропринт, 2004. – 448с.
5. Белявский И.Г. Мистически учения в новейшей истории психологической науки: Монография. – Одеса: Астропринт, 2002. – 424с.
6. Белявский И.Г. Одесские, отнюдь не Тэвистокские лекции. – Одесса.: Астропринт, 2000. – 412с.
7. Белявский И.Г. Основы психологии личности. – Ростов-на-Дону: Изд-во Рост.ун-та, 1974. – 101с.

8. Белявский И.Г. Развитие психолого-исторических представлений. – К.: УМК ВО при Минвузе УССР, 1988. – 72с.
9. Белявский И.Г. Теоретико-методологические основы психолого-исторических исследований. – Автореф. дис. на соиск. степени докт. психол. наук по специальности 19.00.01 «Общая психология, история психологии». – Ростов-на-Дону, 1985. – 28с.
10. Белявский И.Г., Шкуратов В.А. Проблемы исторической психологии. – Ростов-на-Дону: Изд-во Рост.ун-та, 1982. – 223с.
11. Білявський І.Г. Соціальна перцепція. – Одеса: Астропринт, 2000. – 116с.
12. Яремчук О.В. Актуалізація етнокультурного міфотворчого потенціалу студентів-гуманітаріїв: навч.метод.посіб./ О.В. Яремчук. – Одеса: Астропринт, 2011. – 232с.
13. Яремчук О.В. Етнокультурний міфотворчий потенціал професійного психолога / Творчий саморозвиток психолога. Психологічний практикум: Збірник практичних та тестових завдань / В.І. Подшивалкіна, М.П. Гусакова, О.В. Яремчук. – Одеса: Астропринт, 2012. – 176 с.
14. Яремчук О.В. Індивідуальна міфологія надприродного в контексті розкриття культурно-історичного потенціалу особистості. – Одеса.: Астропринт, 2010. – 60с.
15. Яремчук О. В. Культурно-історичний потенціал молоді. – Одеса: Астропринт, 2010. – 90с.
16. Яремчук О. В. Ілля Білявський: історична психологія як доля // Психологія і суспільство, 2012. - №2, с.15-20.

References

1. Beliaivskiy Y.N. Yspoved pasynka veka. – Odessa: OKFA, 1997. – 472s.
2. Beliaivskiy Y.N. Ystorycheskaia psykholohyia. – Odessa: Odesskiy hosudarstvennyy un-t, 1991. – 250s.

3. Beliaivskiy Y.H. Kontraversyvnaia psikhologhiya. – Odessa: Vyktoryia, 2003. – 302s.
4. Beliaivskiy Y.H. Lektsyy po ystorycheskoi psikhologhiy. – Odessa: Astroprynt, 2004. – 448s.
5. Beliaivskiy Y.H. Mystychesky uchenyia v noveishei ystoryy psikhologhicheskoi nauky: Monohrafiya. – Odesa: Astroprynt, 2002. – 424s.
6. Beliaivskiy Y.H. Odesskye, otniud ne Təvystokskye lektsyy. – Odessa.: Astroprynt, 2000. – 412s.
7. Beliaivskiy Y.H. Основы psikhologhiy lychnosty. – Rostov-na-Donu: Yzd-vo Rost.un-ta, 1974. – 101s.
8. Beliaivskiy Y.H. Razvytye psikhologo-ystorycheskykh predstavleniy. – K.: UMK VO pry Mynvuze USSR, 1988. – 72s.
9. Beliaivskiy Y.H. Teoretyko-metodologhicheskyye osnovy psikhologo-ystorycheskykh yssledovaniy. – Avtoref. dys. na soysk. stepeny dokt. psikhol. nauk po spetsyalnosti 19.00.01 «Obshchaia psikhologhiya, ystoriya psikhologhiy». – Rostov-na-Donu, 1985. – 28s.
10. Beliaivskiy Y.H., Shkuratov V.A. Problemy ystorycheskoi psikhologhiy. – Rostv-na-Donu: Yzd-vo Rost.un-ta, 1982. – 223s.
11. Biliaivskiy I.H. Sotsialna pertsepsiia. – Odesa: Astroprynt, 2000. – 116s.
12. Iaremchuk O.V. Aktualizatsiia etnokulturnoho mifotvorchoho potentsialu studentiv-humanitariiv: navch.metod.posib./ O.V. Yaremchuk. – Odesa: Astroprynt, 2011. – 232s.
13. Iaremchuk O.V. Etnokulturnyi mifotvorchyi potentsial profesiinoho psikhologa / Tvorchyi samorozvytok psikhologa. Psikhologhichnyi praktykum: Zbirnyk praktychnykh ta testovykh zavdan / V.I. Podshyvalkina, M.P. Husakova, O.V. Yaremchuk. – Odesa: Astroprynt, 2012. – 176s.
14. Iaremchuk O.V. Indyvidualna mifolohiia nadpnyrodnoho v konteksti rozkryttia kulturno-istorychnoho potentsialu osobystosti. – Odesa.: Astroprynt, 2010. – 60s.
15. Iaremchuk O. V. Kulturno-istorychnyi potentsial molodi. – Odesa: Astroprynt, 2010. – 90s.

16. Yaremchuk O. V. Illia Biliavskiy: istorychna psykholohiia yak dolia // Psykholohiia i suspilstvo, 2012. - №2, s.15-20

Yaremchuk O. V. The scientific school of historical psychology of I. H. Biliavskiy: history and perspectives of further researches

Abstract. The paper highlights the theoretical and methodological principles and scientific potential of the Odessa School of historical psychology, given its origins and current state of interdisciplinary psycho-historical research. Considered educational and methodological training and implementation of the ideas of the modern school of its representatives. The peculiarity of historical psychology lies in the fact that it a priori assumes as its object and explores a real holistic person that embodies its psychological properties in the works of art, philosophy, politics, science, carrying out acts of self-perfection. The subject of historical psychology is the social-historical consciousness and unconscious as the reality that connects a person with society, civilization, history in general. The psycho-historical reconstruction of the psychological processes of personality in history (I. H. Biliavskiy, V.O. Shkuratov) allowed to look at the psychological posture of generations of the past. For modern psychological thought, the scientific contribution of I. H. Biliavskiy as a scientist, mentor and organizer of science is valuable in several substantive aspects, marked by them: the theoretical and methodological foundations of historical psychology as a science, which should combine traits as theoretical so and empirical psychology, not absolving any of them, which provides an opportunity to understand the essence of man in culture in its historical perspective; a system of psychological knowledge, set forth in the "Odessa, but no means the Tevistok lectures", "Lectures on historical psychology", which presents the author's vision of ways of classification and content of individual psychic phenomena and the psyche as a whole; the doctrine of the psycho-historical development of consciousness from antiquity to modern times; psycho-historical studies of mystical students in the newest history of psychological science; cultural-historical dialogical approach to the study of art as a psychological evidence of time. The current state of historical psychology can be established in a number of areas that are bordered by

history, philosophy, sociology, political science, culturology, philology, and other branches of knowledge.

Keywords: historical psychology, I. H. Biliavskiy, socio-historical consciousness and the unconscious, cultural and historical potential of the individual, the Odessa School of historical psychology.

ВІДОМОСТІ ПРО АВТОРА

Яремчук Оксана Василівна; Інститут соціальної та політичної психології Національної академії педагогічних наук України; провідний науковий співробітник лабораторії методології психосоціальних і політико-психологічних досліджень; доктор психологічних наук; доцент; вул. Андріївська, 15, м. Київ, 04070; +38(095)461-6620; yar.oxana@gmail.com.